



**БУЛГАН АЙМГИЙН ЗАСАГ ДАРГЫН ДЭРГЭДЭХ  
СТАТИСТИКИЙН ХЭЛТЭС**

Албан хэрэгцээнд зориулав

**ХҮН АМЫН ЗАРИМ ҮЗҮҮЛЭЛТҮҮД  
2013 ОН**

**БУЛГАН ХОТ**

## ТОВЬЁОГ

1. ТОДОРХОЙЛОЛТ
2. ХҮН АМЫН ТОО, НАС ХҮЙСИЙН БҮТЭЦ
3. ХҮН АМЫН ЕРДИЙН ХӨДӨЛГӨӨН
4. ӨРХ ХҮН АМ, НИЙГМИЙН ЗАРИМ ҮЗҮҮЛЭЛТҮҮД
5. ДҮГНЭЛТ

## I. ТОДОРХОЙЛОЛТ



**Суурин хүн ам:** тухайн баг хорооны нутаг дэвсгэрт 6 ба буюу 183 хоногоос дээш хугацагаар оршин суугаа бүх хүн амыг оруулна.



**Хүн ам зүйн ачаалал:** гэж 0-14 насны болон 65 ба түүнээс дээш настай хүн амын тоог 15-64 насны хүн амын тоонд харьцуулсан харьцааг хэлнэ.



**Өрх:** гэж нэг орон байранд хамт амьдардаг, нэгдмэл төсөвтэй, хүнс, амьдралын наад захын хэрэгцээгээ хамтран хангадаг нэг буюу хэсэг бүлэг хүмүүсийг ойлгоно. Өрхийн гишүүд нь хоорондоо ураг төрлийн болон болон гэр бүлийн хамааралтай эсвэл хамааралгүй байж болно.



**Өрх толгойлсон эмэгтэйчүүд:** гэж өрх толгойлон амьдарч байгаа эмэгтэйчүүдийг хүүхэд эсэхийг нь харгалзахгүйгээр хамруулна.



**Хотын хүн амд:** аймгийн төв тосгонд оршин суугаа хүн амыг хамруулна.



**Хөдөөгийн хүн амд:** сумын төв хөдөө амьдарч байгаа хүн амыг хамруулна.



**Бүтэн ба хагас өнчин хүүхдэд:** эцэг, эх нь хоёулаа нас барсан хүүхдийг бүтэн өнчинд, эцэг, эх хоёрын аль нэг нь нас барсан хүүхдийг хагас өнчинд оршино.



**Төрөлтийн хүйсийн харьцаа:** нь төрсөн эрэгтэй хүүхдийн тоог төрсөн эмэгтэй хүүхдийн тоонд харьцуулсан харьцаа юм.

**Төрөлтийн ерөнхий коэффициент:** нь 1000 хүнд ногдох тухайн жилд амьд төрсөн хүүхдийн тоог илэрхийлдэг бөгөөд түүнийг тооцохдоо амьд төрсөн хүүхдийн тоог хүн амын жилийн дундаж тоонд харьцуулж промиллээр илэрхийлнэ.

**Төрөлтийн тусгай коэффициент:** нь нөхөн үржихүйн нас (15-49 нас)-ны 1000 эмэгтэйд ногдох тухайн жилд амьд төрсөн хүүхдийн тоог илэрхийлэх бөгөөд өмьд төрсөн хүүхдийн тоог тухайн жилийн төрөх насны буюу 15-49 насны эмэгтэйчүүдийн тоонд харьцуулж промиллээр илэрхийлнэ.

**Насны бүлэг дэхь төрөлтийн коэффициент:** нь тухайн насны бүлгийн 1000 эмэгтэйд ногдох амьд төрсөн хүүхдийн тоог илэрхийлэх бөгөөд амьд төрсөн хүүхдийн тоог тухайн жилийн төрөх насны буюу 15-49 насны эмэгтэйчүүдийн тоонд харьцуулж, промиллээр илэрхийлнэ.

**Төрөлтийн нийлбэр коэффициент:** нь нэг эмэгтэйн нөхөн үржихүйн нас (15-49 нас)-ныхаа туршид төрүүлэх төрүүлэх нийт хүүхдийн тоог илэрхийлэх бөгөөд амьд төрсөн хүүхдийн тоог тухайн жилийн төрөх насны буюу 15-49 насны эмэгтэйчүүдийн тоонд харьцуулж, промиллээр илэрхийлнэ.



**Нас баралтын хүйсийн харьцаа:** гэж нас барсан эрэгтэй хүний тоог нас барсан эмэгтэй хүний тоонд харьцуулж тодорхойлно.

**Нас баралтын ерөнхий коэффициент:** нь 1000 хүнд ногдох тухайн жилд нас барсан хүний тоог илэрхийлэх бөгөөд тухайн жилд нас барсан хүний тоог хүн амын тухайн жилийн дундаж тоонд харьцуулж промиллээр илэрхийлнэ.

**Насны бүлэг дэхь нас баралтын коэффициент:** нь тухайн насны бүлгийн 1000 хүнд ногдох тухайн насны бүлгийн нас барсан хүний тоо бөгөөд тухайн насны бүлэгт нас барсан хүний тоог мөн насны бүлгийн хүн амын тоонд харьцуулж, промиллээр илэрхийлнэ.



**Гэрлэлтэд:** тухайн засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгжид гэр бүл болсноо бүртгүүлсэн хүмүүсийг хамруулна.



**Цуцлалт:** гэж зохих шатны шүүхээр гэрлэлтээ цуцлуулсныг илэрхийлнэ.



**Үрчлэлтэд:** үрчлэн авагч нь хүүхэд үрчлэн авсан тухайгаа иргэний гэр бүлийн асуудал эрхэлсэн тухайн албанд бүртгүүлж, гэрчилгээ авсан тохиолдлыг ойлгоно.



**Ердийн хөдөлгөөнд:** төрөлт, нас баралт, гэрлэлт, цуцлалт, үрчлэлт багтах бөгөөд түүний тохиолдол бүрийг сум, дүүргийн иргэний бүртгэлийн ажилтнууд бүртгэж, тэдгээрийг аймаг, нийслэлийн статистикийн хэлтэс, газар хянан нэгтгэж, Үндэсний Статистикийн Хороонд хүргүүлнэ. Монгол улсад 1951 оноос иргэний бүртгэлийн тогтолцоо бүрэлдсэн.



**Ердийн цэвэр өсөлтийг** төрөлт, нас баралтын абсолют зөрүүгээр тодорхойлно.



**Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн:** бие мах бодь, оюун санаа, сэтгэл мэдрэл, мэдрэхүйн согогийн улмаас бусдын адил нийгмийн харилцаанд оролцох чадвар нь бүрэн болон 12 сараас дээш хугацаагаар хязгаарлагдсан хүнийг хэлнэ.

## II. ХҮН АМЫН ТОО, НАС ХҮЙСИЙН БҮТЭЦ

Аймаг, сумын нутаг дэвсгэрийн хэмжээ харилцан адилгүйн зэрэгцээ газар зүйн янз бүрийн бүсэд оршдог, байгалийн баялаг, нутаг дэвсгэрт жигд бус тархсан зэргээс хамааран хүн амын суурьшил, нягтрал, хөгжлийн төвшин өөр өөр байгаа нь зүй ёсны асудал юм.

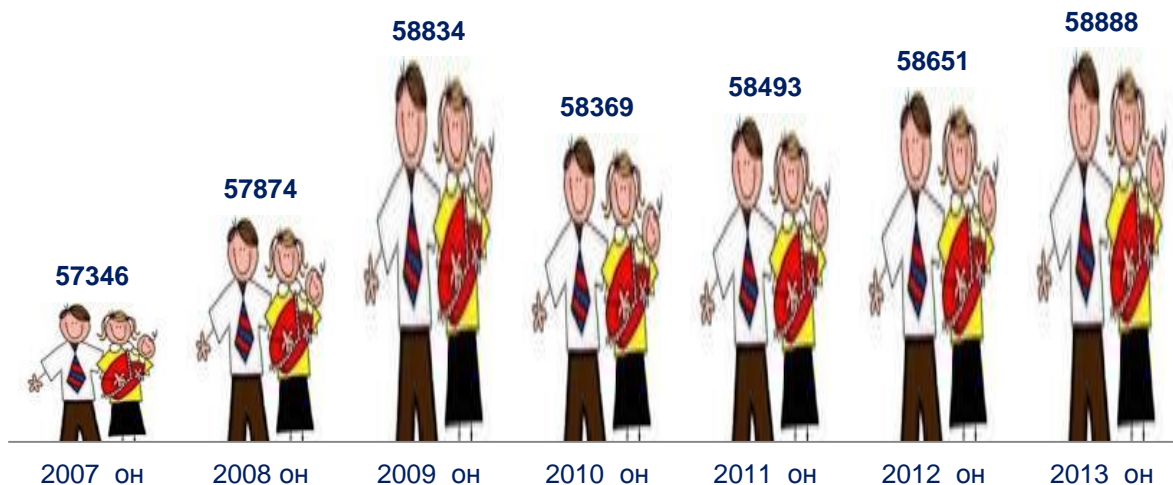
Хүн амын үзүүлэлтүүдийг нарийн тодорхойлох нь тухайн нутаг дэвсгэрийн нийгэм эдийн засгийн хөгжлийг гүнзгийрүүлэн судалж, орон нутгийн онцлогт тохирсон бодлого боловсруулах үндэс нь болно.

### Хүн амын тоо түүний өсөлт

Хүн амын тооны өөрчлөлтийг төрөх, нас барах, шилжих хөдөлгөөнөөр тодорхойлдог. 2013 оны хүн амын шинэчилсэн бүртгэлийн дүнгээр аймгийн нийт суурин хүн амын тоо, өрхийн тоо 17549 өрхийн 58888 хүн ам бүртгүүлсэн байна.

Энэ нь өнгөрсөн оны мөн үетэй харьцуулбал өрх 2,3 хувиар, хүн ам 0,4 хувиар тус тус өссөн байна. Тайлант онд Иргэний бүртгэлийн дүнгээр 1426 хүүхэд шинээр мэндэлсэн нь өмнөх оны мөн үеэс 10,1 хувиар өссөн байна. Хариан нас барсан хүний тоо 363 болж өнгөрсөн оны мөн үеэс 5,0 хувиар буурсан бол 2031 хүн шилжин ирсэн нь өнгөрсөн оны мөн үеэс 3,5 дахин өсөж, 2718 хүн шилжин явсан нь өнгөрсөн оны мөн үеэс 2,4 дахин өссөн дүнтэй байна. Дотоод шилжих хөдөлгөөн нэмэгдэж байгаа нь аймгийн хүн амын тоонд ихээхэн нөлөөлж байна. 2013 оны жилийн эцсийн байдлаар Монгол улсын хүн 2901317 болсон байна. Монгол улсын нийт хүн амд манай аймгийн хүн амын эзлэх хувь 2012 онд 2,10 хувийг эзэлж байсан бол 2013 онд 2,03 хувийг эзэлж өмнөх оноос 0,07 пунктээр буурсан байна.

Зураг 1. Суурин хүн амын тоо, оноор



Хүснэгт 1. Өрхийн тоо, суурин хүн амын тоо, сумаар, оноор

Сумын нэр	Өрхийн тоо			Хүн амын тоо		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013
<b>Бүгд</b>	<b>17054</b>	<b>17160</b>	<b>17549</b>	<b>58483</b>	<b>58651</b>	<b>58888</b>
Áóëãàí	3356	3338	3434	12450	12519	12010
Áàÿí-Áãò	843	858	880	3035	3050	3076
Áàÿííóóð	466	490	495	1691	1724	1749
Áóããò	602	620	691	1819	1848	2011
Á¿ðÿãòàíããé	765	782	815	2547	2540	2549
Áóðããíáóéãã	897	897	950	3128	3123	3243
Áàøéí÷èèÿí	798	788	810	2407	2550	2666
Ìíãíã	805	800	794	2692	2677	2655
Ìðòíí	953	958	1031	2830	2790	3093
Ðàøããíò	940	947	950	3168	3164	3168
Ñàéðãí	1086	1069	1058	3648	3628	3602
Ñÿéÿíãÿ	951	975	992	3340	3363	3361
Òÿøéã	921	941	901	3431	3424	3415
Õãíããé	1336	1349	1375	4524	4518	4527
Õèøéã-áíãð	1019	1018	1018	3144	3104	3132
Õóòãã-Өндөр	1316	1330	1355	4629	4629	4631

Аймгийн хэмжээнд хамгийн их хүн амтай суурьшиж байгаа нь Булган сум 12010 буюу нийт хүн амын 20,3 хувь нь амьдарч байна. 2013 оны жилийн эцсийн байдлаар сумдаас хамгийн их хүн амтай сум Хутаг-Өндөр сум 4631 хүн амтай буюу хийт хүн амын 7,9 хувийг эзэлж байгаа бол хамгийн бага хүн амтай сум Баяннуур сум 1749 хүн амтай байна. Дундажаар нэг суманд 3681 хүн ногдож байна. Харин нэг өрхөд дундажаар 3,6 хүн ногдож байна. Булган сумын нэг өрхөд дундажаар 3,5 хүн ногдож байна.

Хүснэгт 2. Аймгийн хүн амын тоо, тооллого явагдсан оноор, хүйсээр

Тооллого явагдсан он	Хүн амын тоо			Хүйсийн харьцаа
	Бүгд	Эрэгтэй	Эмэгтэй	
<b>1956</b>	30947	15312	15635	97.9
<b>1963</b>	33127	16743	16384	102.2
<b>1969</b>	37373	18937	18436	102.7
<b>1979</b>	42378	21608	20770	104.0
<b>1989</b>	51910	26230	25680	102.1
<b>2000</b>	61776	31153	30623	101.7
<b>2010</b>	53653	27621	26032	106.1

Хүн ам орон сууцны 2010 оны Булган аймгийн нэгдсэн дүнгээс

Дээрх хүснэгтээс харахад 1956-1963 оны хоорондох 7 жилийн хугацаанд 7,0 хувиар, 1963-1969 оны хоорондох 7 жилийн хугацаанд 12,8 хувиар, 1969-1979 оны хоорондох 11 жилийн хугацаанд 13,4 хувиар, 1979-1989 оны хоорондох 11 жилийн хугацаанд 22,4 хувиар, 1989-2000 оны хоорондох 11 жилийн хугацаанд 19,0 хувиар өсч байсан бол 2000-2010 оны хоорондох 11 жилийн хугацаанд 13,1 хувиар буурсан байна. Эндээс харахад 2000 хүртэл аймгийн хүн ам тогтвортой өсч байснаа 2000 оноос хойш өсөлт нь саарч буурах хандлагатай болсон байна.

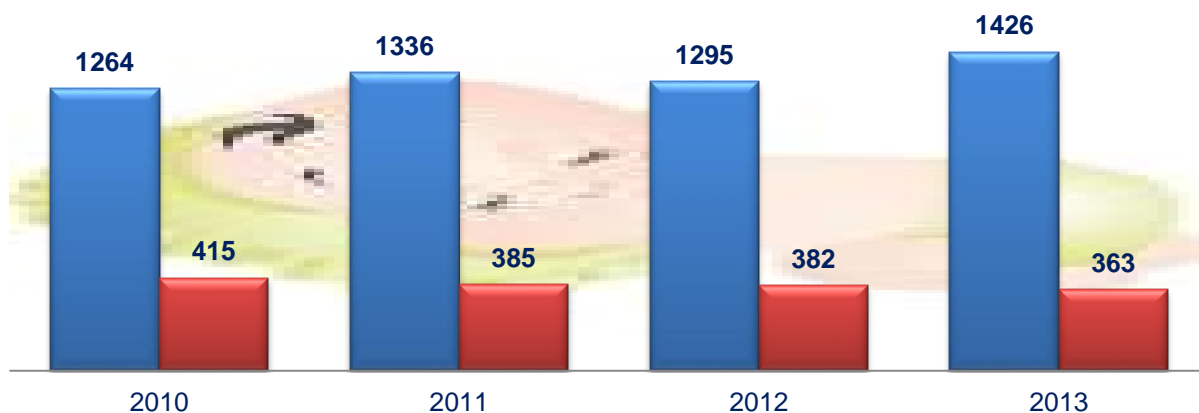
#### ❖ Хүн амын ердийн цэвэр өсөлт

Доорхи хүснэгтээс харахад аймгийн хэмжээнд хүн амын цэвэр өсөлт 2013 онд төрөлт өмнөх оноос 10,11 хувиар өсч, нас баралт 4,97 хувиар буурч, хүн амын ердийн цэвэр өсөлт 16,42 хувиар өссөн байна. 1999 оноос хойшхи 15 жилийн хугацаанд хамгийн их төрөлт бүртгэгдсэн нь 2013 онд 1426 хүүхэд төрсөн байна. Сүүлийн жилүүдэд төр засгаас хэрэгжүүлж байгаа залуучууд, гэр бүлийг дэмжих зөв бодлогын дүнд хүн амын цэвэр өсөлт нэмэгдэж байна гэж үзэж болно.

Хүснэгт 3. Хүн амын цэвэр өсөлт, оноор

Он	Төрөлт	Нас баралт	Цэвэр өсөлт
1998	1246	368	878
1999	1176	350	826
2000	1233	293	940
2001	1285	387	898
2002	1158	382	776
2003	1068	357	711
2004	907	378	529
2005	918	343	575
2006	989	340	649
2007	1081	335	746
2008	1250	347	903
2009	1399	381	1018
2010	1264	415	849
2011	1336	385	951
2012	1295	382	913
2013	1426	363	1063

Зураг 2. Хүн амын төрөлт, нас баралт



❖ **Хүн амын нас хүйсийн бүтэц**

Сүүлийн 10 гаруй жил хүн ам нас хүйсийн бүтэц ихээхэн өөрчлөлт орж байгаа бөгөөд хүн ам залуужих хандлагатай байна.

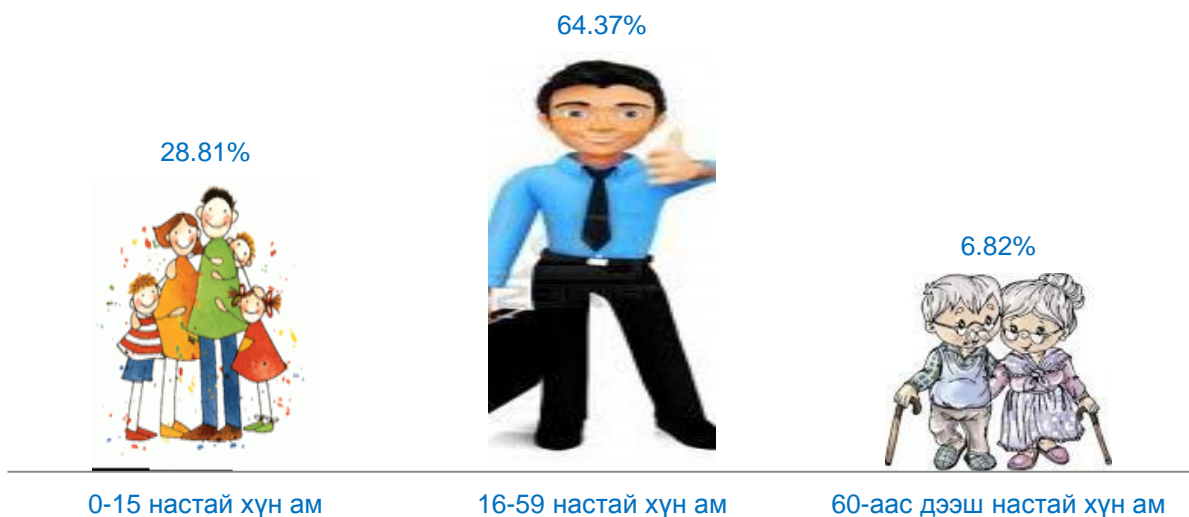
Хүн амын насны хүтэц нь хүн амын хөгжлийн асуудлыг харуулдаг гол үзүүлэлтийн нэг юм. Аймгийн хүн амын нас хүйсийн бүтцийг харуулбал нийт суурин хүн амын 49,57 хувь буюу 29196 эмэгтэй хүн байна. Насны бүлгээр нь харахад 0-15 насны хүүхэд 16966 буюу нийт хүн амын 28,81 хувийг, 16-59 хүн ам 38266 буюу 64,98 хувийг, 60-аас дээш насны хүн ам 3656 буюу 6,20 хувийг эзэлж байна.

Хүснэгт 4. Хүн амын тоо, насны бүлгээр, хүйсээр, 2013 он

Насны бүлэг	Хүн ам	Үүнээс		Хүйсийн харьцаа
		Эрэгтэй	Эмэгтэй	
<b>Бүгд</b>	<b>58888</b>	<b>29692</b>	<b>29196</b>	<b>101.70</b>
<b>0-15</b>	16966	8706	8260	105.40
<b>16-59</b>	38266	19339	18927	102.17
<b>60+</b>	3656	1647	2009	121.97

❖ **Хүйсийн харьцаа гэдэг нь 100 эмэгтэйд ногдох эрэгтэйчүүдийн тоо юм.**

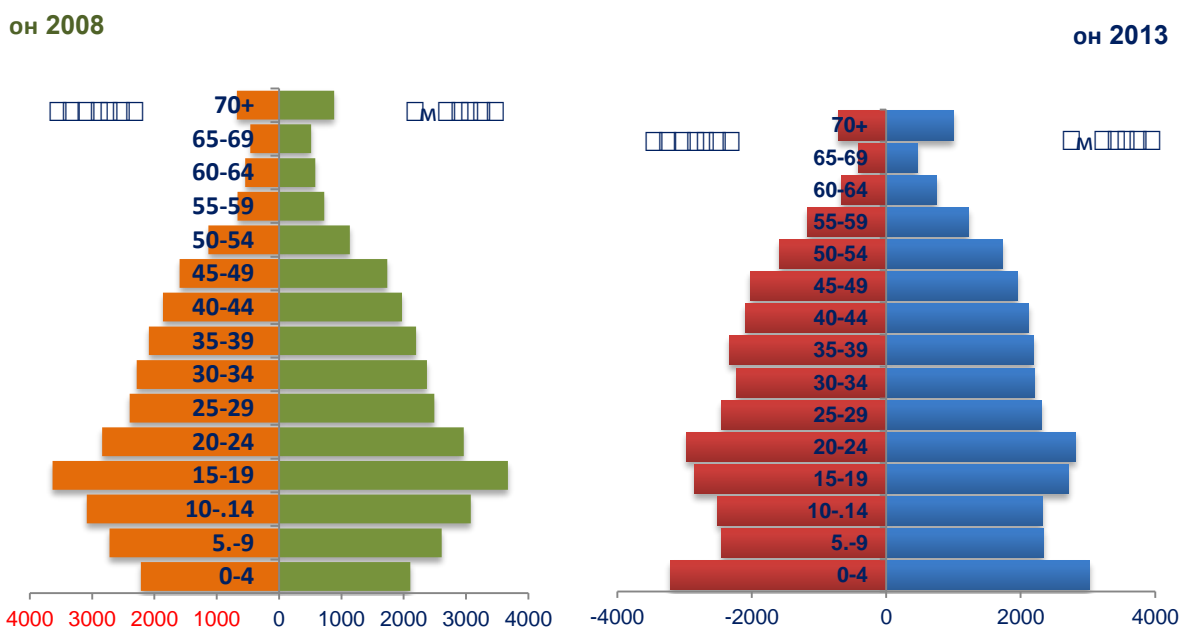
Зураг 3. Хүн амын тоо насны бүлгээр, хувиар, 2013 он



Хүйсийн харьцаа 60-аас дээш наснаас буурч байгаа нь эрэгтэйчүүдийн нас баралт эмэгтэйчүүдийхээс харьцангуй илүү байгаатай холбоотой юм.

Хүн амын нас хүйсийн бүтцийг харуулах өөр нэг гол үзүүлэлт бол хүн амын нас хүйсийн суварга юм.

Зураг 4. Хүн амын нас хүйсийн суварга



Хүн амын нас хүйсийн суваргаас харахад 2013 оны суваргын суурь өргөн байгаа нь сүүлийн жилүүдэд төрөлт нэмэгдсэнтэй холбоотой юм. Мөн 2008 онд 15-19 насанд өргөн байсан бол 2013 онд 20-24 насанд өргөн байгаа манай хүн ам залуужиж байгааг харуулж байгаа эерэг үзүүлэлт юм. Суваргаас харахад 25-аас дээш насанд суварга аажмаар

нарийсаж байгаа нь насны бүлэг ахих тутам нас баралтын нөлөөгөөр тухайн насан дахь хүн амын тоо буурч байгаагаар тайлбарлаж болно.

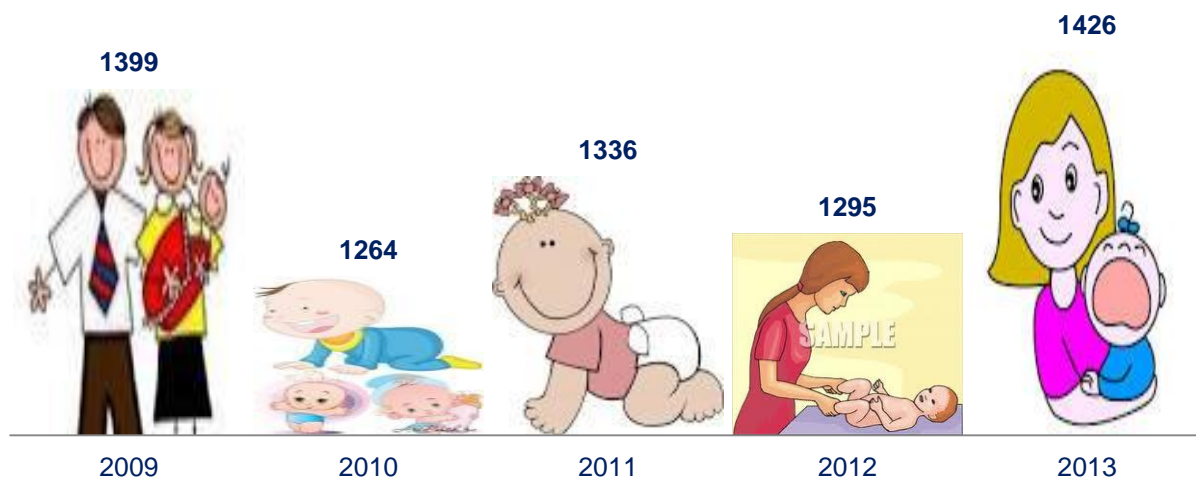


### III. ХҮН АМЫН ЕРДИЙН ХӨДӨЛГӨӨН

Хүн ам зүйн шинжлэх ухаанд “Төрөлт” хэмээх ойлголтыг авч үзэхдээ тухайн эмэгтэйн төрүүлсэн хүүхдийн тоогоор илэрхийлдэг. Төрөлтийг судлахдаа төрөх чадавхи, нөхөн үржихүй, төрөлтийн дарааллыг мэдэх шаардлагатай. Сүүлийн 5 жилийн дундажаар төрөлтийг тооцвол жилд дундажаар 1344 хүүхэд шинээр мэндэлж байна.

#### ❖ Төрөлт

Зураг 5. Төрөлт 2009-2010 он



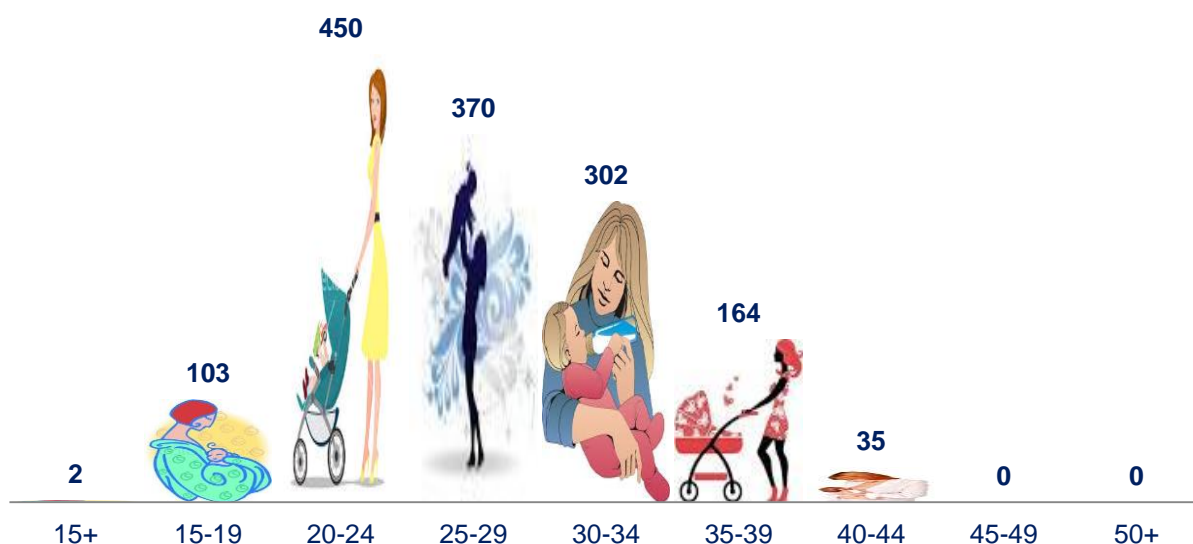
Хүснэгт 5. Төрөлтийн болон нөхөн үржихүйн коэффициент

Насны бүлэг	2009	2010	2011	2012	2013
15-19	3250	2894	2759	2959	2713
20-24	3141	2958	3005	3005	2817
25-29	2455	2364	2315	2315	2315
30-34	2300	2304	2178	2178	2214
35-39	2226	2227	2204	2204	2197
40-44	2049	2118	2121	2121	2114
45-49	1891	1874	1872	1872	1958
ТЕК	23.78	21.66	22.84	22.08	24.22
ТТК	80.8	75.5	81.2	77.8	87.3

\*\*ТЕК- Төрөлтийн ерөнхий коэффициент

\*\*ТТК- Төрөлтийн тусгай коэффициент

Зураг 6. Төрсөн эхчүүд, насны бүлгээр, 2013 он



2013 онд аймгийн хэмжээнд 1426 эхээс 1426 хүүхэд төрсөн байна. Тайлант хугацаанд 0-1 насны хүүхдийн эндэгдэл 18 гарсан нь өмнөх оны мөн үетэй адил, 1-5 насны хүүхдийн эндэгдэл 3 гарсан нь өмнөх оны мөн үеэс 2 тохиолдлоор буюу 3 дахин өссөн үзүүлэлттэй байна. Эхийн эндэгдэл энэ онд гараагүй бөгөөд нийт нас баралт 363 гарсан нь өмнөх оны мөн үеэс 4,97 хувиар буурсан байна.

Хүснэгт 6. Төрөлт, нас баралтын үзүүлэлт, харьцуулсан оноор

Үзүүлэлтүүд	2012		2013	
	Бодит тоо	1000 хүн амд	Бодит тоо	1000 хүн амд
Нийт хүн ам	58651		58888	
Төрсөн эх	1295		1426	
Амьд төрсөн нярай	1295		1426	
Нийт нас баралт	382		363	
0-1 насны хүүхдийн эндэгдэл	18	0.31	18	0.31
1-5 насны хүүхдийн эндэгдэл	1	0.02	3	0.05
Эхийн эндэгдэл	0	0	0	0
Амьгүй төрөлт	4	0.07	5	0.08
Гэрийн төрөлт	3	0.05	6	0.10
Хяналтгүй төрөлт	0	0	0	0

\*\*Мэдээллийн эх сурвалж- аймгийн Эрүүл мэндийн газар

Тайлант онд төрөлт өмнөх оны мөн үеэс 131-ээр нэмэгдсэн байна. 0-1 насны хүүхдийн эндэгдэл Булган суманд хамгийн их буюу 4 тохиолдол гарч 3,33 промилл байна. Гэрийн төрөлт өмнөх оны мөн үеэс 1 дахин өссөн байна.

Зураг 7. 0-1 насны хүүхдийн эндэгдэл, насны бүлгээр, өмнөх онтой харьцуулбал



❖ Гэрлэлт, гэр бүл цуцлалт, хүүхэд үрчлэлт

Аймгийн иргэний бүртгэлийн дүнгээр 2013 онд 269 хос гэрлэлтээ батлуулсан нь өмнөх оны мөн үеэс 65 хосоор буюу 21,38 хувиар 2009 оны мөн үеэс 40,86 хувиар буурсан байна. Мөн гэр бүл цуцлалт 51 бүртгэгдэж өмнөх оны мөн үеэс 34,21 хувиар, хүүхэд үрчлэлт өмнөх оны мөн үеэс 12,24 хувиар тус тус өссөн байна.

Хүснэгт 7. Гэрлэлт, гэр бүл цуцлалт, оноор

Он	Гэрлэлт	Цуцлалт	Он	Гэрлэлт	Цуцлалт
1994	841	10	2004	278	3
1995	403	4	2005	500	12
1996	382	6	2006	1281	11
1997	338	4	2007	985	21
1998	307	7	2008	604	27
1999	429	4	2009	624	36
2000	267	9	2010	226	82
2001	515	14	2011	292	63
2002	300	4	2012	306	38
2003	360	10	2013	51	55

Зураг 8. Гэрлэлт, цуцлалт, хүүхэд үрчлэлт, 2013 он

Он	Гэрлэлт	Цуцлалт	Он	Гэрлэлт	Цуцлалт
1994	841	10	2004	278	3
1995	403	4	2005	500	12
1996	382	6	2006	1281	11
1997	338	4	2007	985	21
1998	307	7	2008	604	27
1999	429	4	2009	624	36
2000	267	9	2010	226	82
2001	515	14	2011	292	63
2002	300	4	2012	306	38
2003	360	10	2013	269	51

Зураг 9. Гэрлэлт, цуцлалт, хүүхэд үрчлэлт, 2013 он



❖ Өрхийн тоо, сууцны төрөл, нэг өрхөд ногдох хүний тоо

Аймгийн хэмжээнд 2012 оны байдлаар 17549 өрх тоологдсон байна. Нийт өрхийн 9751 буюу 55,56 хувь нь гэрт амьдарч байна. Аймгийн хувьд гэр хороолол ихтэй байна. Монгол уламжлалаар гэрт ихэвчлэн нийлмэл өрхүүд амьдардаг.

Зураг 9. Өрхийн тоо, сууцны төрлөөр, 2013 он



Хүснэгт 8. Өрхийн тоо, сууцны төрлөөр, 2013 он

Сууцны төрөл		Өрхийн тоо
Гэрт амьдардаг өрхийн тоо		9751
Байшинд суудаг өрхийн тоо-бүгд		7738
Үүнээс	Орон сууцны байшинд	424
	Бие даасан тохилог сууц	12
	Сууцны тусдаа байшин	6968
	Нийтийн байр	334
Бусад сууцны тоо		60

Хүснэгт 9. Өрхийн тоо, сумаар, оноор

Сум	2009	2010	2011	2012	2013	$\frac{2013}{2012} \%$
<b>БҮГД</b>	<b>16742</b>	<b>16786</b>	<b>17054</b>	<b>17160</b>	<b>17549</b>	<b>102.3</b>
Булган	3296	3299	3356	3338	3434	102.9
Баян-Агт	830	839	843	858	880	102.6
Баяннуур	414	454	466	490	495	101.0
Бугат	613	550	602	620	691	111.5
Бүрэгхангай	698	729	765	782	815	104.2
Гурванбулаг	876	891	897	897	950	105.9
Дашинчилэн	755	777	798	788	810	102.8
Могод	810	803	805	800	794	99.3
Орхон	976	970	953	958	1031	107.6
Рашаант	922	942	940	947	950	100.3
Сайхан	1096	1091	1086	1069	1058	99.0
Сэлэнгэ	901	915	951	975	992	101.7
Тэшиг	954	919	921	941	901	95.7
Хангал	1340	1314	1336	1349	1375	101.9
Хишиг-Өндөр	1018	1021	1019	1018	1018	100.0
Хутаг-Өндөр	1243	1272	1316	1330	1355	101.9

2013 оны жилийн эцсийн байдлаар нийт өрхийн тоо өмнөх оны мөн үеэс 2,3 хувиар өссөн байна. аймгийн хэмжээнд орон сууцны хүрэлцээ бага учраас нийт өрхийн дийлэнх нь гэр хороололд болон сууцны байшинд амьдарч байна. 1 өрхөд ногдох хүний тоо 3,4 байна.

❖ Хүн амын тархан суурьшилт, нягтралт

Ажлааг ажилчин 48.5 хувийг илэрхийлж байна. 1 км<sup>2</sup>-ийн хүн амын нягтрал харьцангуй бага байгааг харуулж байна. Хүн амын нягтрал хамгийн их сум Хангал сум 1 км<sup>2</sup> 45.27 хүн ногдож байна.

Хүснэгт 10. Газар нутгийн хэмжээ, сумаар, 2013 он

	Хүн амын		Нутаг дэвсгэр		1 км <sup>2</sup> ногдох хүн
	Тоо	Эзлэх хувь	Км <sup>2</sup>	Эзлэх хувь	
<b>Бүгд</b>	<b>58888</b>	<b>100.0</b>	<b>48531</b>	<b>100.0</b>	<b>1.21</b>
Ажлааг ажилчин	12010	20.39	3079	6.34	3.90
Ажлааг ажилчин	3076	5.22	3004	6.19	1.02
Ажлааг ажилчин	1749	2.97	3498	7.21	0.50
Ажлааг ажилчин	2011	3.41	2686	5.53	0.75
Ажлааг ажилчин	2549	4.33	2319	4.78	1.10
Ажлааг ажилчин	3243	5.51	2620	5.40	1.24
Ажлааг ажилчин	2666	4.53	4215	8.69	0.63
Ажлааг ажилчин	2655	4.51	2773	5.71	0.96
Ажлааг ажилчин	3093	5.25	4829	9.95	0.64

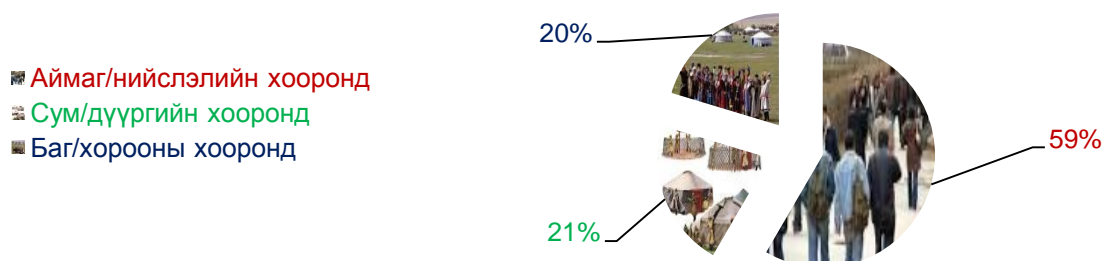


2013 оны байдлаар бүртгүүлсэн шилжин ирэгсдийн тоо 2031 байгаа нь өнгөрсөн оны мөн үеэс 2,9 дахин нэмэгдсэн байна. Бүртгүүлсэн шилжин ирэгсдийн 58,39 хувь нь аймаг хоорондын шилжин ирэгсэд байна. Мөн тайлант хугацаанд бүртгүүлсэн шилжин явагсад 2718 байгаа нь өнгөрсөн оны мөн үеэс 2,0 дахин өссөн байна. Нийт бүртгүүлсэн шилжин явагсадын 68,65 хувь нь аймаг, хоорондын шилжин шилжин явагсад байна. Нийт шилжин явагсадын 1056 буюу 55,92 хувь нь эмэгтэйчүүд байна.

Хүснэгт 11. Шилжилт хөдөлгөөний цэвэр коэффициент, 2013 он

Сумын нэр	Шилжин ирсэн хүн ам	Шилжин явсан хүн ам	Шилжилт хөдөлгөөний цэвэр коэфф
<b>Бүгд</b>	<b>2031</b>	<b>2718</b>	<b>-11.7</b>
Áóëäáí	463	734	-22.1
Áàÿí-Áãò	92	122	-9.8
Áàÿííóóð	87	80	4.0
Áóãàò	208	108	51.8
Á¿ðÿãðàíãàé	110	131	-8.3
Ãóðãàíáíóéèã	86	122	-11.3
Äàøèí÷èÿí	97	91	2.3
Ìíãíã	47	109	-23.3
Îððí	138	69	23.5
Ðàøààìò	112	162	-15.8
Ñàéðàí	49	107	-16.0
Ñÿÿíãÿ	96	170	-22.0
Òÿøèã	74	138	-18.7
Õàíãàé	160	276	-25.6
Õèøèã-áíãð	75	145	-22.5
Õóðãã-Өндөр	137	154	-3.7

Зураг 11. Шилжилт хөдөлгөөний урсгал, 2013 он



#### IV. ӨРХ ХҮН АМ НИЙГМИЙН ЗАРИМ ҮЗҮҮЛЭЛТ

Өрхийн хэлбэрээр буюу өрхөд тоологдсон хүн ам, өрхийн тэргүүлэгчтэй ямар хамааралтайгаар нь өрхийг ангилан харуулах нь нийгэм, хүн ам зүй, эдийн засгийн судалгаанд болон бодлого боловсруулагчид нилээд сонирхолтой болдог.

Өрхийн дөрвөн хэлбэр байдаг. Үүнд:

- ✓ Ганц бие өрх
- ✓ Ам бүлээрээ байгаа өрх
- ✓ Нийлмэл өрх
- ✓ Холимог өрх

Манай орны хувьд нийлмэл ам бүлтэй өөрөөр хэлбэл эцэг эх, ах, дүүс, садан төрлөөрөө сууж байгаа өрх олон байдаг. Энэ нь өрхийн бүлийн бүтцийн түгээмэл хэлбэр бөгөөд үр хүүхэд, хамаатан садантайгаа хамт амьдрах нь манай уламжлалт заншилтай холбоотой гэж үзэж болно.

Хүснэгт 12. Өрхийн тоо, өрхөд тоологдсон хүний тоо, өрхийн хэлбэрээр, 2013 он

Ам бүлийн тоо	Өрх-Бүгд	Үүнээс: өрхийн хэлбэрээр			
		Ганц бие	Ам бүлээрээ	Нийлмэл ам бүл	Холимог ам бүл
<b>Бүгд</b>	<b>15807</b>	<b>1992</b>	<b>10991</b>	<b>2544</b>	<b>280</b>
1	1992	1992	0	0	0
2	3081	0	2614	425	42
3	3845	0	3214	568	63
4	3866	0	3206	596	64
5	2055	0	1490	513	52
6	717	0	372	307	38
7	167	0	71	84	12
8	60	0	18	34	8
9	15	0	5	9	1
10	5	0	1	4	0
11	1	0	0	1	0
12	1	0	0	1	0
13	1	0	0	1	0
14	0	0	0	0	0
15	0	0	0	0	0
16+	1	0	0	1	0

2010 оны "Хүн ам орон сууцны тооллогын дүнгээс"

Хүснэгт 13. Өрхийн тоо, ам бүлийн тоо, өрхийн тэргүүлэгчийн хүйсээр, 2013 он

Үзүүлэлт	Бүгд	Өрхийн тэргүүлэгчийн хүйс	
		Эрэгтэй	Эмэгтэй
<b>Бүгд</b>	<b>17549</b>	<b>14392</b>	<b>3157</b>
Ам бүлийн тоо	1 ам бүлтэй	2817	1077
	2 ам бүлтэй	2871	864
	3 ам бүлтэй	3554	626
	4 ам бүлтэй	4136	362
	5 ам бүлтэй	2680	133
	6 ам бүлтэй	1038	53
	7 ам бүлтэй	306	23
	8 ам бүлтэй	103	11
	9 ам бүлтэй	34	7
	10 түүнээс дээш ам бүлтэй	10	1

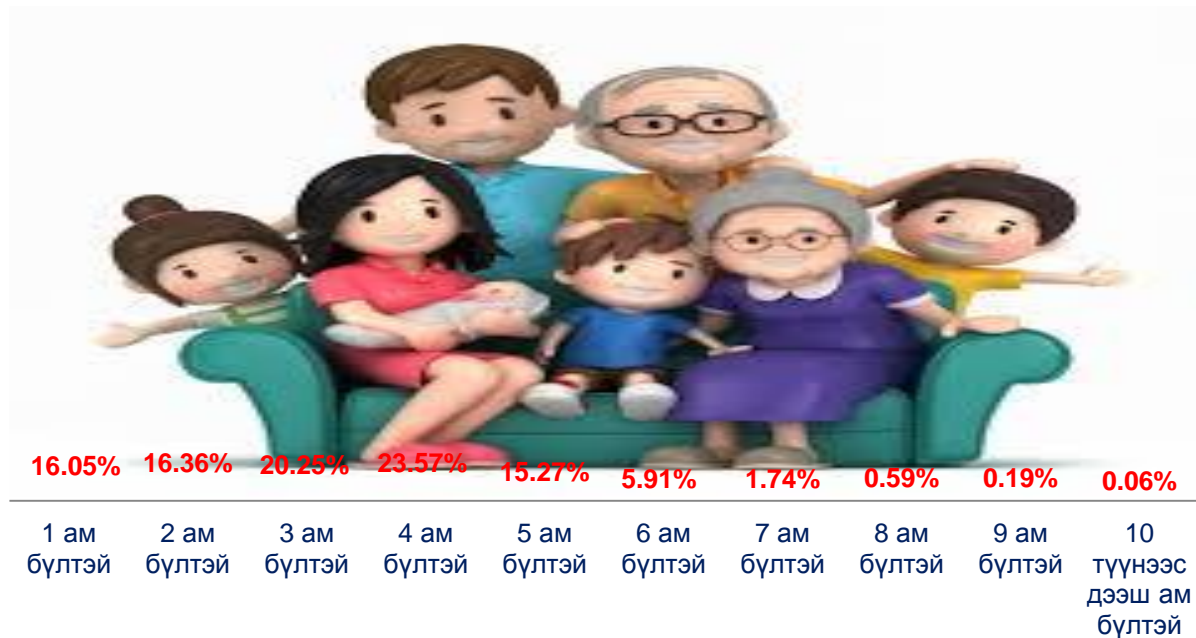
Хүснэгт 14. Өрхийн тоо, ам бүлийн тоогоор, сумаар, 2013 он

Аймаг, ной	Өрх-Бүгд	Ам бүлийн тоогоор									
		1 ам бүлтэй	2 ам бүлтэй	3 ам бүлтэй	4 ам бүлтэй	5 ам бүлтэй	6 ам бүлтэй	7 ам бүлтэй	8 ам бүлтэй	9 ам бүлтэй	10,+ ам бүлтэй
<b>Бүгд</b>	<b>17549</b>	<b>2817</b>	<b>2871</b>	<b>3554</b>	<b>4136</b>	<b>2680</b>	<b>1038</b>	<b>306</b>	<b>103</b>	<b>34</b>	<b>10</b>
Áóääáí	3434	455	560	713	871	470	203	100	38	19	5
Áäýí-Áãò	880	125	135	173	200	155	67	19	4	2	0
Áäýííóóð	495	65	66	114	114	86	34	11	4	1	0
Áóääò	691	168	155	126	126	75	31	6	4	0	0
Áçðýãðáíãáé	815	190	118	162	163	132	40	10	0	0	0
Ãóðãáíáóéãã	950	146	142	201	213	163	60	19	5	1	0
Ääøéí-èèýí	810	141	145	138	183	145	45	11	1	1	0
Ìíãã	794	132	130	156	170	139	54	10	3	0	0
Îðóíí	1031	236	194	202	228	114	37	14	6	0	0
Ðàøàáíò	950	192	120	193	191	169	63	14	3	2	3
Ñàéóáí	1058	157	167	198	262	191	68	14	1	0	0
Ñýéýíäý	992	165	139	209	235	159	62	16	6	1	0
Òýøèã	901	53	129	191	274	151	70	20	9	3	1
Õáíããè	1375	210	241	307	329	189	68	16	12	3	0
Õèøèã-áíãðð	1018	200	203	208	221	123	50	9	2	1	1
Õóòãã-Өндөр	1355	182	227	263	356	219	86	17	5	0	0

2013 оны жилийн эцсийн хүн амын тоогоор 17549 өрх бүртгэгдсэний 14392 буюу 82,01 хувь нь эрэгтэй тэргүүлэгчтэй өрх байна. 3157 буюу 17,99 хувь нь эмэгтэй тэргүүлэгчтэй өрх байна.

Нийт өрхийн 52,66 хувь нь 1-3 ам бүлтэй, 23,56 хувь нь 4 ам бүлтэй, 15,27 хувь нь 5 ам бүлтэй, 8,50 хувь нь 6-аас дээш ам бүлтэй өрх амьдарч байна.

Зураг 12. Өрхийн ам бүлийн тоо, хувиар



#### ❖ Өнчин хүүхэд

Аймгийн хэмжээнд 2013 оны жилийн эцсийн байдлаар 0-18 насны 20343 хүүхэд байгаагийн 10452 буюу 51,38 хувь нь эрэгтэй, 9891 буюу 48,62 хувь нь эмэгтэй хүүхэд байна. Үүнээс хагас, бүтэн өнчин хүүхдийн тоо 754 буюу 3,70 хувийг эзэлж байна.

#### ❖ Өрх толгойлсон эцэг, эхийн тоо

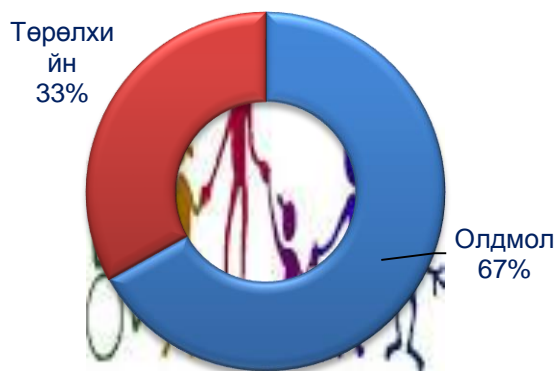
2013 оны байдлаар гэр бүлгүй өрх толгойлсон хүний тоо 2714 байгаа нь нийт өрхийн 15,48 хувийг эзэлж байна. Үүнээс 3 хүртэлх ам бүлтэй өрх толгойлсон хүн 1771 буюу 65,25 хувийг, 3-5 ам бүлтэй өрх толгойлсон хүн 753 буюу 27,74 хувийг, 6 ба түүнээс дээш ам бүлтэй өрх толгойлсон хүний тоо 190 буюу 7,01 хувийг эзэлж байна.

#### ❖ Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний тоо

Аймгийн хэмжээнд 2013 оны байдлаар хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний тоо 2209 болсон нь нийт хүн амын 3,75 хувийг эзэлж байна. Нийт хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний 731 буюу 33,09 хувь нь төрөлхийн хөгжлийн бэрхшээлтэй байна. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний тоо өмнөх оны мөн үеэс 217 хүнээр буюу 8,94 хувиар буурсан байна. 2013 оны байдлаар олдмол хөгжлийн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний 1478 байгаагийн 83,49 хувь нь буюу 1234 ердийн өвчнөөр, 29 буюу 1,96 хувь нь мэргэжлээс шалтгаалах өвчнөөр, 20 буюу 1,35 хувь нь зам

тээвэр болон ахуйн ослоор 195 буюу 13,20 хувь нь үйлдвэрлэлийн ослоор хөгжлийн бэрхшээлтэй болсон байна.

Зураг 13 Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд шалтгаанаар, 2013 он



Хүснэгт 15. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний тоо, нас хүйсээр, шалтгаанаар

Сумын нэр	Бүгд	Үүнээс: эмэгтэй	Үүнээс: шалтгаанаар					
			Төрөлхийн	Олдмол				
				Өвчнөөр		Зам тээврийн осол	Осол гэмтлээр	
				Ердийн өвчин	МШӨ		Ахуйн осол	Үйлдвэрлэлийн осол
<b>Бүгд</b>	<b>2209</b>	<b>861</b>	<b>731</b>	<b>1234</b>	<b>29</b>	<b>8</b>	<b>12</b>	<b>195</b>
Áóëäáí	410	144	146	235	0	0	0	29
Áàÿí-Áãò	243	103	105	122	0	2	1	13
Áàÿííóóð	29	9	4	25	0	0	0	0
Áóããò	61	4	37	21	0	1	2	0
Á¿ðÿãðáíããé	99	46	40	41	0	0	0	18
Ãððááíáóéãã	96	36	32	54	1	1	0	8
Äàøéí-èèÿí	99	39	50	41	1	0	0	7
Ìíãíã	84	36	27	45	0	0	0	12
Îðõíí	98	36	18	41	13	0	6	20
Ðàøááíò	80	41	28	52	0	0	0	0
Ñàéðáí	168	74	41	107	11	0	0	9
Ñÿéÿíãÿ	87	8	21	54	0	1	0	11
Òÿøéã	135	66	38	82	3	0	0	12
Õáíããé	126	50	19	92	0	0	3	12
Õèøéã-áíãòð	114	47	28	73	0	0	0	13
Õóðãã-Өндөр	280	122	97	149	0	3	0	31

## V. ДҮГНЭЛТ

Монгол улс нь хүний эрх, эрх чөлөөг дээдэлж, эх орондоо иргэний ардчилсан нийгмийг цогцлуулан хөгжүүлэхийг зорин буй цөөн хүн амтай өргөн уудам нутагтай, хүн амын нягтрал багатай, нүүдлийн болон суурин соёл хослон хөгжиж буй орон билээ.

“Монгол улсын төрөөс хүн амын хөгжлийн талаар баримтлах бодлого”-ийн гол зорилго нь хүн амын тогтвортой өсөлтийг хангаж, хүн ардаа урт удаан, эрүүл энх, бүтээлчээр амьдрах, хөгжих, таатай орчинг бүрдүүлэхэд оршино гэж заажээ.

Мөн баримт бичигт “Хүн амын бодлогын цөм, хүн ам зүйн” талаар баримтлах чиглэлийн хүрээнд хүн амын тооны өөрчлөлтөнд шууд нөлөөлөгч хүчин зүйл бол төрөлт, нас баралт, шилжих хөдөлгөөний асуудлыг цогцоор авч үзнэ гэж заасан байна.

2013 оны байдлаар Булган аймгийн суурин хүн ам 58888, гадаадад оршин сууж байгаа манай аймгийн харьяат 47 иргэн байна. Ердийн цэвэр өсөлтөөс гадна жил бүр дотоод шилжих хөдөлгөөний тоо нэмэгдсээр байна. Иймд жил бүр шилжих хөдөлгөөний тоог нарийвчлан бүртгэж байх, хүн амын өрхийн бүртгэлийн зааврын дагуу хийж явуулах, “Хүн ам мэдээллийн сан”-г чанаржуулах шаардлага нэн түрүүн тавигдаж байна.

Хүн амын тоог хүн амын хэтийн тооноос хэрэглэх нь тухайн цаг үеийн эдийн засаг, нийгмийн асуудлыг шийдвэрлэхэд хялбар болох юм.

Аймгийн хэмжээнд “Хүн амын талаар” авч хэрэгжүүлэх хөтөлбөрөө, Төрөөс хүн амын талаар баримтлаж байгаа бодлого хөтөлбөр, мөн Монгол улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал, Мянганы хөгжлийн зорилт зэрэг баримт бичгүүдтэй уялдуулан тодорхойлох хэрэгтэй.

Аймгийн төв болон, сумдын хүн амын нүүдлийн болон суурин амьдралын зохистой харьцааг тогтоон, хүн ам хэт төвлөрсөн төв, суурин газарт чиглэсэн шилжих хөдөлгөөний эрчимжилтийг зохицуулах, хүн амын нийгмийн бодлогын талаар дорвитой арга хэмжээ авах шаардлага урган гарч байна.

Үүний зэрэгцээ нийгмийн бүхий л хүрээнд хүнийг хөгжүүлэх, чанаржуулах бодлогыг хэрэгжүүлэх шаардлага тулгарч байгаа бөгөөд үүнтэй залшгүй холбоотой асуудал бол “Хүн амын судалгаа”-г үнэн зөв чанартай гаргах, “Хүн ам, өрхийн бүртгэл”-ийн анхан шатны нэгжид чанаржуулах, бүртгэлийн нэгдсэн сүлжээг бий болгох шаардлага тавигдаж байна.

Танилцуулгыг бэлтгэсэн:

Статистикийн хэлтсийн

Ахлах мэргэжилтэн Ц.Ганцэцэг

Танилцуулгатай холбоотой санал хүсэлтээ дараах хаягаар ирүүлнэ үү.

**Булган хот,**

**5-р баг,**

**Нутгийн удирдлагын ордон,**

**Утас :70342369, 70342766**

**Цахим хуудас : [www.nso.mn](http://www.nso.mn)**

**Э-шуудан : [bulgan@nso.mn](mailto:bulgan@nso.mn)**

**[gantsetseg.ts2nso.mn](mailto:gantsetseg.ts2nso.mn)**

2014 он 1-р сар